

БИСАГА Ю.М., ПАЛІНЧАК М.М., БЕЛОВ Д.М, ДАНКАНИЧ М.М

**НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ
ПРАВ ЛЮДИНИ**

Ужгород 2003

Ужгородський національний університет
Юридичний факультет
Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства

Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Національний механізм захисту прав людини. – Ужгород, 2003.- 57 С.

Бисага Ю.М. - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства УжНУ;

Палінчак М.М. - кандидат наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства, директор Інституту державного управління та регіонального розвитку УжНУ;

Белов Д.М. - асистент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства УжНУ;

Данканич М.М. – викладач кафедри господарського права.

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Правосуддя: питання теорії
2. Принципи здійснення правосуддя за Конституцією України
3. Система судів загальної юрисдикції
4. Судді, присяжні та народні засідателі: їх правовий статус
5. Конституційний Суд України –єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні
6. Прокуратура в Україні: система та завдання
7. Функції прокуратури в Україні за Конституцією України
8. Прокурорський нагляд за додержанням законів в Україні
9. Принципи організації і діяльності прокуратури
10. Вимоги до осіб, які призначаються на посади прокурорів і слідчих
11. Система органів прокуратури та організація її діяльності
12. Прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, районні і міські прокуратури
13. Прокурорський нагляд за додержанням і застосуванням законів
14. Акти прокурорського реагування
15. Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство
16. Підтримання державного обвинувачення та представництво інтересів громадянина або держави в суді
17. Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян
18. Адвокатура України: правове регулювання, принципи, організаційні форми та завдання її діяльності

19. Правовий статус адвоката: права, обов'язки та повноваження. Види адвокатської діяльності

20. Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Україні

21. Напрями та гарантії діяльності Уповноваженого з прав людини за законодавством України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

У Конституції України 1996 р. другий розділ присвячено правам, свободам й обов'язкам людини і громадянина, які не є випадковим поєднанням, а внутрішньо узгодженою системою прав і свобод громадян, яка охоплює своїм регулюючим впливом всі найважливіші і найістотніші сфери життя і діяльності людини. Важливу роль щодо забезпечення і реалізації вище наведеної системи відіграють державні органи і посадові особи України, діяльність яких забезпечує у державі їх реальне здійснення.

Права і свободи людини та громадянина являються необхідними умовами влаштування життя людини у цивілізованому суспільстві і мають бути забезпечені ефективним механізмом правового захисту та знаходитись під постійною охороною держави. Саме тому в кожній державі існує механізм, який спрямований на виявлення порушень природних прав людини, їх відновлення та захисту, а також запобігання цьому у майбутньому.

Враховуючи вищенаведені фактори автори даної роботи вважають за доцільне розкрити правозахисний механізм Української держави. Робота не тільки вказує на перелік державних органів, що здійснюють захист прав людини і громадянина але й визначає їхню компетенцію, вказує на їхні повноваження, процедуру діяльності та механізм звернення до них громадян України. Так зокрема висвітлюються судова система України, органи прокуратури, адвокатури, органи внутрішніх справ, омбудсмен та інші.

Отже, робота може бути корисною не тільки громадянам юридичних спеціальностей але й всім державним органам діяльність яких повністю чи частково пов'язана із правами і свободами громадян.

Правосуддя: питання теорії

Конституція України започатковує законодавчу регламентацію правосуддя в нашій державі. Відповідно до ст.124 Конституції правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Суди як органи судової влади повинні на рівних із законодавчою та виконавчою владами здійснювати свої повноваження (ст. 6 Конституції). Конституція України забороняє передання (делегування) функції здійснення правосуддя іншим органам і посадовим особам (ст. 124), а також інші органи державної влади і посадові особи не вправі брати на себе (привласнювати) функції і повноваження, які є компетенцією органів правосуддя.

Специфіка діяльності судів полягає в тому, що сама їх діяльність із застосування законів при розгляді конкретних справ (судочинство) відбувається у певних процесуальних формах, визначених законом.

Стаття 124 Конституції проголошує, що юрисдикція (від латинського "*jurisdictio*" – судочинство, тобто надані законом повноваження вирішувати правові суперечки та справи про правопорушення) судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, адже суди можуть стати гарантом прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина тільки за умови, коли їх юрисдикція поширюється на всі правовідносини, що виникають чи можуть виникати в державі.

Свої рішення щодо конкретних справ суди ухвалюють іменем держави – України, і вони є обов'язковими на всій території України (п. 5 ст.124 Конституції).

Відповідно до Конституції України суд має вирішувати практично всі соціально значущі конфлікти між суб'єктами права. Концептуальні ідеї конституційних положень полягають у тому, що судовий процес повинен стати обов'язковим і універсальним методом розв'язання всього спектра соціальних конфліктів, в основі яких знаходиться спір про право чи проблеми щодо застосування права.

Історією людства доведено, що рівень демократії в суспільстві визначається місцем суду в системі органів державної влади та його роллю в захисті прав і свобод людини і громадянина. Саме суд покликаний забезпечувати ефективне поновлення прав і свобод людини.

Після відновлення державної незалежності України почався процес реформування існуючої судової системи, іде пошук найбільш вдалих для сучасної політико-правової дійсності організаційно-правових форм здійснення правосуддя; проробляються концепції розвитку судових органів на найближчі роки і на подальшу перспективу тощо.

Принципи здійснення правосуддя за Конституцією України

Основою будь-якої державної діяльності є визначені законом основні засади, що визначають суть і характер цієї діяльності. Вони є своєрідним дороговказом, з яким повинні звірятися органи та посадові особи під час реалізації своєї діяльності. Стаття 129 Конституції України чітко визначає основні засади, на яких має здійснюватися правосуддя загалом та судочинство щодо будь-яких справ. До них належать:

- **Законність** – засада, що зобов'язує суди і суддів при здійсненні правосуддя керуватися лише законом. Вона є єдиним критерієм для рішення суду у справі. Ніякий державний чи громадський орган, політична партія чи рух, посадова особа незалежно від посади, а також окремі громадяни не мають права втручатися в діяльність суду, домагаючись прийняття вигідного комусь рішення. Тиск на суддів у будь-якій формі визнається неповагою до суду та судді, і винні в ньому особи притягуються до юридичної відповідальності.

- **Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом** – засада, що значною мірою реалізує положення ст. 24 Конституції України: "*громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом*". Рівність усіх учасників судового процесу означає, що вони

наділені однаковими правами і мають такі ж обов'язки. Жодному з них суд не може надати переваг чи встановити обмеження.

- ***Забезпечення доведеності вини*** – засада, суть якої полягає в тому, що орган, посадова особа (наприклад, прокурор), в окремих випадках – громадянин, висуваючи офіційне обвинувачення особі у вчиненні нею злочину чи іншого правопорушення, зобов'язані довести її вини перед судом. При обвинуваченні особи у вчиненні злочину діє *презумпція невинуватості* – особу вважають невинуватою у вчиненні злочину і її не можна піддати кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена у визначеному законом порядку і встановлена обвинувальним вирокком суду. При цьому обвинувачена особа не зобов'язана, але вправі доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ст.62).

- ***Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості*** – засада правосуддя, за якою сторона обвинувачення і сторона захисту (у кримінальній чи адміністративній справі), позивач і відповідач (у цивільній справі) подають судові докази на підтвердження своїх тверджень і вимог. При тому вони наділені однаковими правами щодо подання доказів, їх дослідження в суді тощо. Внаслідок такої змагальності обставини справи з'ясовуються повно, всебічно і об'єктивно, що дає можливість судові постановити законне, обґрунтоване і *справедливе рішення у справі*.

- ***Підтримання державного обвинувачення в суді прокурором*** – засада, яка означає, що розгляд в суді кримінальної справи, в якій обвинувальний акт (обвинувальний висновок) затверджено прокурором, має відбутися неодмінно з участю прокурора – державного обвинувача. Змагаючись із протилежною стороною – захистом, він доводить судові вини обвинуваченого. Проте якщо прокурор під час дослідження обставин справи в суді дійде висновку, що обвинувачення особі пред'явлено безпідставно, він може відмовитися від підтримання державного обвинувачення.

- ***Забезпечення обвинуваченому права на захист*** – одна з найважливіших засад правосуддя у кримінальних справах. З неї випливає два особливих положення. По-перше, обвинувачений у кримінальному судочинстві не є безправним об'єктом владних повноважень органів слідства і суду, а суб'єктом, який наділений широкими правами, зокрема, правом на захист. По-друге, сам факт пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину ще не свідчить про її вину. Вина обвинуваченого має бути доведена перед неупередженим і об'єктивним судом особами, які висувають або підтримують обвинувачення.

Право обвинуваченого на захист дає йому можливість як особисто захищатися проти висунутого обвинувачення, використовуючи надані законом права, так і користуватися послугами обраного ним або призначеного слідчим чи судом захисника-адвоката. Останній зобов'язаний законом використати всі зазначені в ньому засоби захисту для з'ясування обставин, що виправдовують обвинуваченого, пом'якшують чи унеможливають його відповідальність. Адвокат-захисник подає, крім того, обвинуваченому необхідну юридичну допомогу (консультації, поради тощо). Кожна особа, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину або якій пред'явлено слідчим обвинувачення, має право мати свого захисника-адвоката.

- ***Гласність судового процесу і його повне фіксування технічними засобами.*** Дана конституційна засада судочинства насамперед передбачає його відкритість для широкої громадськості. Кожен громадянин, який досягнув віку 16 років, має право бути присутнім в залі судового засідання, де відбувається розгляд справи. Крім того, хід судового розгляду та його результати можуть бути висвітлені по телебаченню, радіо, у пресі. Широка доступність громадян до спостереження за ходом розгляду справи сприяє посиленню громадського контролю за діяльністю судів, слідчих та прокурорів. Тобто для суддів та учасників судового процесу відкритий судовий розгляд підвищує почуття відповідальності за належне виконання

своїх обов'язків, а для присутніх у залі суду посилює виховний вплив судового процесу.

Проте в передбачених законом випадках дію даної засади обмежено. Насамперед, судовий розгляд відбувається на закритому судовому засіданні, коли обставини справи стосуються державної таємниці. Закритий судовий розгляд допускається, крім того, у справах про злочини осіб, які не досягли 16 років, а також і в інших справах, коли необхідно з'ясувати обставини, які торкаються інтимних (глибоко особистих, потаємних) сторін життя осіб, які беруть участь у справі (наприклад, осіб, потерпілих від злочину). Розгляд цивільних справ про усиновлення дітей також відбувається у закритому засіданні суду, маючи на меті таємницю усиновлення. В господарському суді підставою для обмеження засади гласності є ще й збереження комерційної таємниці за обґрунтованими запереченнями у проведенні відкритого судового засідання однієї чи обох сторін.

Отже, засада гласності судового процесу, як бачимо, сприяє ще й розвиткові правової свідомості і правової культури населення.

Увесь хід судового процесу повинен бути відображений у протоколі судового засідання, а також зафіксований технічними засобами, найбільш поширеним серед яких є запис на магнітну стрічку. Протокол судового засідання та додана до нього магнітна стрічка дадуть можливість перевірити повноту, всебічність і об'єктивність судового розгляду та обґрунтованість і законність рішення суду в тому разі, коли воно буде оскаржене будь-якою з сторін судового процесу в апеляційному чи касаційному порядку.

- ***Забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду*** – важлива конституційна засада правосуддя, що передбачає надання учасникам судового розгляду права подати на рішення суду *апеляційну скаргу до апеляційного суду* – суду другої інстанції, якщо вони вважають, що суд постановив незаконне рішення. Апеляційний суд, залежно від обставин, на які опирається скаргник, повністю або частково проводить дослідження цих обставин, а також перевіряє, чи правильно суд першої інстанції

застосував закон при вирішенні судової справи скажника. За загальним правилом, не підлягають оскарженню в апеляційному порядку рішення судді в адміністративних справах, вироки і рішення суду з участю присяжних засідателів.

Касаційному оскарженню підлягають рішення і вироки у справах, що набрали законної сили. Суд касаційної інстанції перевіряє, чи суди першої і другої інстанції під час розгляду справи не допустили порушення порядку її розгляду (норми процесуального права) та чи правильно застосовано ними закон, який встановлює юридичну відповідальність або на підставі якого вирішується спір про право (норми матеріального права).

- **Обов'язковість рішень суду** як конституційна засада судочинства і правосуддя вимагає, щоб кожне постановлене ім'ям України рішення суду, що вступило в законну силу, було виконано у суворій відповідності з ним. Зволікання з виконанням рішень судової влади, а ще гірше – їх невиконання, завдають великої шкоди правопорядку в державі, негативно впливають на правову свідомість громадян та на формування правової держави. Рішення суду, що вступило в законну силу, є законом щодо конкретної справи, і воно підлягає виконанню так само, як і закон, на основі якого прийнято це рішення.

Таким чином, серед усіх засобів захисту суб'єктивних прав та свобод людини і громадянина особливо відповідальна і ефективна роль належить суду. Конституцією передбачено, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом. У залежності від характеру порушень захист може здійснюватись у порядку конституційного, цивільного, кримінального або адміністративного судочинства.

Демократичні принципи судочинства виступають захистом від некомпетентності або можливої упередженості відповідних осіб. Наприклад, у цивільно-процесуальному законодавстві передбачено, що будь-яка зацікавлена особа вправі в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом порушеного або оскарженого права чи охоронюваного законом інтересу.

Сторони в суді – позивач і відповідач – мають рівні процесуальні права, незалежно від того, що позивачем може бути громадянин, а відповідачем, припустимо, орган державної влади в особі його представника.

Уперше в Конституції України передбачено і гарантується право на оскарження в суді рішень, дії чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Тим самим створено реальний механізм відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, здійснення нею обов'язку утвердження і забезпечення прав та свобод людини і громадянина (ст.3 Конституції).

Система судів загальної юрисдикції

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій» будується за принципами територіальності і спеціалізації. Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди, Апеляційний суд України;
- 3) Касаційний суд України;
- 4) вищі спеціалізовані суди;
- 5) Верховний Суд України.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

Відповідно до Конституції України в системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди окремих судових юрисдикцій. Військові суди належать до загальних судів і здійснюють правосуддя у Збройних силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. Спеціалізованими судами є господарські, адміністративні та інші суди, визначені як спеціалізовані суди.

Суди загальної юрисдикції утворюються і ліквідуються Президентом України за поданням міністра юстиції України, погодженим з Головою

Верховного Суду України або головою відповідного вищого спеціалізованого суду. Місцезнаходження і статус суду визначаються з урахуванням принципів територіальності (адміністративно-територіального устрою) та спеціалізації.

Кількість суддів у судах визначається Президентом України за поданням Голови Державної судової адміністрації України, погодженим із Головою Верховного Суду України чи головою відповідного вищого спеціалізованого суду, з урахуванням обсягу роботи суду та в межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання судів.

Голова суду, заступник голови суду призначаються на посаду строком на п'ять років з числа суддів та звільняються з посади Президентом України за поданням Голови Верховного Суду України (а щодо спеціалізованих судів - голови відповідного вищого спеціалізованого суду) на підставі рекомендації Ради суддів України (щодо спеціалізованих судів - рекомендації відповідної ради суддів).

а) Місцеві суди

Місцевими *загальними* судами є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди, а також військові суди гарнізонів. Крім того, місцевими *господарськими* судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а місцевими *адміністративними* судами є окружні суди, що утворюються в округах відповідно до указу Президента України.

Повноваження місцевого суду. Місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності (кримінальні та цивільні справи, а також справи про адміністративні правопорушення). Місцеві *господарські* суди розглядають справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності. Місцеві *адміністративні* суди розглядають адміністративні справи, пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління та місцевого самоврядування (справи адміністративної юрисдикції).

б) Апеляційні суди

У системі судів загальної юрисдикції в Україні діють загальні та спеціалізовані апеляційні суди. Апеляційними *загальними судами* є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських сил України, а також Апеляційний суд України. Апеляційними *спеціалізованими судами* є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

В апеляційних судах утворюються судові палати. У складі загального апеляційного суду утворюються судова палата у цивільних справах та судова палата у кримінальних справах. У складі спеціалізованого апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ за встановленою спеціалізацією в межах відповідної спеціальної судової юрисдикції.

Повноваження апеляційних судів:

- 1) розглядають справи в апеляційному порядку відповідно до процесуального закону;
- 2) розглядають у першій інстанції справи, визначені законом (крім апеляційних господарських судів);
- 3) ведуть та аналізують судову статистику, вивчають і узагальнюють судову практику;
- 4) надають методичну допомогу у застосуванні законодавства місцевим судам.

в) Касаційний суд України

Касаційний суд України діє у складі суддів, обраних на посаду безстроково, голови суду та його заступників. У складі Касаційного суду України діють:

- 1) судова палата у цивільних справах;
- 2) судова палата у кримінальних справах;
- 3) військова судова палата.

У Касаційному суді України для вирішення організаційних питань діє президія.

Повноваження Касаційного суду України:

- 1) розглядає в касаційному порядку справи, віднесені до його підсудності, а також інші справи у випадках, визначених процесуальним законом;
- 2) веде та аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику;
- 3) надає методичну допомогу у застосуванні законодавства судам нижчого рівня;

Розгляд справ у Касаційному суді України здійснюється колегіями у складі не менше трьох суддів.

г) Вищі спеціалізовані суди

Вищими судовими органами спеціалізованих судів є Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України, а також інші відповідні вищі спеціалізовані суди, що утворюються Президентом України. Вищі спеціалізовані суди складаються з суддів, обраних на посаду безстроково, голови суду та його заступників. У вищому спеціалізованому суді можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ за визначеною спеціалізацією в межах відповідної спеціальної судової юрисдикції. Крім того, у вищому спеціалізованому суді для вирішення організаційних питань діє президія суду у складі голови суду, його заступників, заступників голів палат, а також суддів даного суду, обраних до складу президії. Для вирішення загальних питань діяльності відповідних спеціалізованих судів у вищому спеціалізованому суді діє Пленум вищого спеціалізованого суду.

Вищі спеціалізовані суди знаходяться у місті Києві.

Повноваження вищого спеціалізованого суду:

- 1) розглядає в касаційному порядку справи відповідної судової юрисдикції, а також інші справи у випадках, визначених процесуальним законом;
- 2) веде та аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику;
- 3) надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції України та законів у судовій практиці на

основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції.

Розгляд справ у вищому спеціалізованому суді здійснюється колегіально.

д) Верховний Суд України

Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Верховний Суд України здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції.

Верховний Суд України:

1) розглядає у касаційному порядку рішення загальних судів у справах, віднесених до його підсудності процесуальним законом; переглядає в порядку повторної касації усі інші справи, розглянуті судами загальної юрисдикції в касаційному порядку; у випадках, передбачених законом, розглядає інші справи, пов'язані з виключними обставинами;

2) дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики; у разі необхідності визнає нечинними роз'яснення Пленуму вищого спеціалізованого суду, зазначені в пункті 1 частини другої статті 44 цього Закону;

3) дає висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; надає за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

4) звертається до Конституційного Суду України у випадках виникнення у судів загальної юрисдикції при здійсненні ними правосуддя сумнівів щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів;

5) веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, знайомиться в судах з практикою застосування законодавства;

б) у межах своїх повноважень вирішує питання, що впливають з міжнародних договорів України; представляє суди загальної юрисдикції у зносинах з судами інших держав.

Верховний Суд України очолює Голова Верховного Суду України. До складу Верховного Суду України входять судді Верховного Суду України, обрані на посаду безстроково, кількість яких встановлюється указом Президента України за поданням Голови Верховного Суду України, погодженим із Радою суддів України. До складу судових палат, що здійснюють розгляд справ з питань юрисдикції спеціалізованих судів, призначаються судді, які мають стаж суддівської діяльності у відповідному вищому суді не менше трьох років або відповідному апеляційному спеціалізованому суді не менше п'яти років.

У складі Верховного Суду України діють:

- 1) Судова палата у цивільних справах;
- 2) Судова палата у кримінальних справах;
- 3) Судова палата у господарських справах;
- 4) Судова палата в адміністративних справах.

У складі Верховного Суду України діє Військова судова колегія.

Для вирішення внутрішніх організаційних питань діяльності Верховного Суду України діє Президія Верховного Суду України. Крім того, у Верховному Суді України діє Пленум Верховного Суду України для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій».

Судді, присяжні та народні засідателі: їх правовий статус

У суверенній, незалежній, демократичній, соціальній і правовій державі, якою проголошено Україну в її Конституції, особлива роль суду визначається тим, що він не лише вирішує спори про право, не лише реалізує принцип справедливості у правозастосовчій практиці, а й виступає своєрідним арбітром у процесі законотворчості. При застосуванні Конституції і законів суд може використовувати аналогію закону й аналогію права, тобто приймати рішення,

керуючись не тільки буквою, а й духом закону, аксіомами та принципами права.

Як без приватної власності не може бути вільної ринкової системи, так і без незалежного судочинства не може йтися про існування правової держави. Незалежне судочинство – це одна з головних ознак демократії. Віра в державу може сформуватися лише в тому разі, коли держава є демократичною і правовою, ставиться до громадян не як до об'єктів своїх дій, а поважає їх права і зміцнює правову стабільність. Якщо ж держава порушить права громадянина, він повинен мати можливість звернутися до незалежного суду. Ця гарантія не повинна мати жодних винятків.

Особлива роль в її забезпеченні відводиться суддям, адже на противагу іншим видам державної влади судова влада надається судді особисто. Це вимагає конституційних гарантій незалежності судді при прийнятті рішень від будь-яких вказівок чи чужого впливу, в тому числі з боку судів вищого рівня. Наступна судова інстанція уповноважена лише на контроль його рішення. Безперечно, що під незалежністю судді розуміється і свобода від державного, депутатського, партійного чи іншого громадського впливу. Завжди слід пам'ятати, що суддівська незалежність не є особистим привілеєм судді, а засобом захисту публічних інтересів, насамперед законних інтересів, прав та свобод людини і громадянина.

Таким чином, суддя покликаний здійснювати свої повноваження незалежно від будь-якого стороннього впливу. З цією метою Конституція України закріплює спеціальні вимоги до кандидатів на посаду судді і особливий порядок їх призначення, гарантує незмінність, незалежність і недоторканість суддів. Наявність такої регламентації на конституційному рівні відрізняє правовий статус суддів від правового статусу громадян і посадових осіб, чим забезпечується автономність судової влади.

Так, ст. 127 Конституції містить норму, за якою правосуддя в Україні мають право здійснювати професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні.

а) Професійні судді

Професійними суддями є громадяни, які відповідно до Конституції України призначені чи обрані суддями і займають штатну суддівську посаду в одному з судів. На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років і володіє державною мовою.

Суддями спеціалізованих судів можуть бути також особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції цих судів. У цьому разі на посаду судді спеціалізованого суду може бути рекомендований відповідною кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший тридцяти років, який проживає в Україні не менш як десять років, володіє державною мовою, має вищу освіту у галузі знань, що охоплюються межами юрисдикції відповідного спеціалізованого суду, та стаж роботи за спеціальністю не менше п'яти років. Ці судді відправляють правосуддя лише у складі колегій суддів.

Не можуть бути рекомендовані на посаду професійного судді громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків судді;
- 3) щодо яких провадиться дізнання, досудове слідство чи судовий розгляд кримінальної справи або які мають не зняту чи непогашену судимість.

Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України на підставі рекомендації відповідної кваліфікаційної комісії суддів за поданням Вищої ради юстиції. Усі інші судді обираються безстроково Верховною Радою України на підставі рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за поданням Голови Верховного Суду України (голови відповідного вищого спеціалізованого суду).

б) Народні засідателі

Народними засідателями є громадяни України, які у випадках, визначених процесуальним законом, вирішують у складі суду справи разом з професійними

суддями, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Народні засідателі під час здійснення правосуддя користуються усіма правами судді.

Список народних засідателів затверджується відповідною місцевою радою за поданням голови місцевого суду. До списку включаються у кількості, зазначеній у поданні голови суду, громадяни, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція даного суду дали згоду бути народними засідателями. Списки народних засідателів затверджуються на строк чотири роки і переглядаються у разі необхідності, але не рідше, ніж через два роки. Список народних засідателів публікується в друкованих засобах масової інформації відповідної місцевої ради.

Народним засідателем може бути громадянин України, який досяг 25-річного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Не підлягають включенню до списків народних засідателів громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя;
- 3) щодо яких провадиться дізнання, досудове слідство чи судовий розгляд кримінальної справи або які мають не зняту чи не погашену судимість;
- 4) депутати всіх рівнів, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, державні службовці апарату судів, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, адвокати, нотаріуси.

в) Присяжні

Присяжними визнаються громадяни України, які у випадках, передбачених процесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Суд присяжних утворюється для розгляду у першій інстанції судових справ, визначених процесуальним законом.

Список присяжних за поданням голови апеляційного суду формується на підставі списків виборців комісією, склад якої затверджується відповідно Головою Верховної Ради Автономної Республіки Крим, головою обласної ради, київським та севастопольським міськими головами. До складу комісії повинні входити уповноважені представники суду, органів юстиції та відповідної ради. До списків присяжних включаються громадяни, які постійно проживають на території відповідної області. Список присяжних затверджується рішенням відповідної ради. Присяжним може бути громадянин, який досяг 30-річного віку.

Не можуть бути присяжними особи, які:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя;
- 3) щодо яких провадиться дізнання, досудове слідство чи судовий розгляд кримінальної справи або які мають не зняту чи не погашену судимість;
- 4) депутати всіх рівнів, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, державні службовці апарату судів, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, адвокати, нотаріуси.

Одна й та сама особа не може бути одночасно включена до списку народних засідателів і списку присяжних.

Права народних засідателів і присяжних та гарантії їх захисту

При вирішенні всіх питань, пов'язаних з розглядом справи і постановленням судового рішення, народні засідателі мають такі самі права, як і професійний суддя. Гарантії незалежності і недоторканності професійних суддів поширюються на народних засідателів і присяжних на час виконання ними обов'язків здійснення правосуддя. Народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, виходячи з розміру їх середньомісячного заробітку чи пенсії, але не меншого, ніж посадовий оклад судді відповідного суду. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати

здійснюються судом за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті України. Звільнення народного засідателя чи присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді, а також з мотивів виконання обов'язків народного засідателя або присяжного визнається грубим порушенням законодавства про працю і тягне передбачену законом відповідальність винних осіб.

Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні

Як уже зазначалося вище, Конституцією України передбачено, що судочинство в Україні мають здійснювати Конституційний Суд України й суди загальної юрисдикції.

Слід зазначити, що нормам про Конституційний Суд України Конституція присвячує окремий розділ. Цим самим підкреслюється значення Конституційного Суду як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні.

Конституційний Суд України вирішує завдання захисту Конституції: забезпечення її верховенства, принципу розподілу державної влади, а також сприяє захисту прав та свобод людини і громадянина.

Саме з метою захисту прав та свобод людини і громадянина Конституційний Суд України уповноважений розглядати письмові клопотання громадян України, іноземних громадян чи осіб без громадянства про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Конституційний Суд України - єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні. Завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів,

гласності, повноти і всебічності розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень.

Щодо складу Конституційного Суду України, то треба сказати, що цей державний орган складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Президент України проводить консультації з Прем'єр-міністром України та Міністром юстиції України щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України.

Призначеною на посаду судді Конституційного Суду України вважається особа, про призначення якої видано Указ Президента України, скріплений підписами Прем'єр-міністра України та Міністра юстиції України.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався Президентом України, Президент України у місячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

Верховна Рада України призначає суддів Конституційного Суду України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Пропозиції щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України вносить Голова Верховної Ради України, а також може вносити не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України; при цьому депутат має право поставити підпис під пропозицією про висунення лише однієї кандидатури, і ці підписи депутатів не відкликаються. Відповідний комітет Верховної Ради України подає Верховній Раді свої висновки щодо кожної кандидатури на посаду судді Конституційного Суду України, внесеної у встановленому порядку.

Призначеними на посади суддів Конституційного Суду України вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів депутатів, але більше половини голосів депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Якщо кілька кандидатів набрали однакову кількість голосів і після їх

призначення було б перевищено необхідну для призначення кількість суддів, щодо цих кандидатів проводиться повторне голосування.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався Верховною Радою України, Верховна Рада України у місячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування Головою Верховної Ради України підписуються постанови Верховної Ради України про призначення суддів Конституційного Суду України.

З'їзд суддів України за пропозицією делегатів з'їзду відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх делегатів з'їзду визначає кандидатури на посади суддів Конституційного Суду України для включення в бюлетені для таємного голосування.

Призначеним на посаду судді Конституційного Суду України вважається кандидат, який у результаті таємного голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів з'їзду суддів України.

Якщо голосування проводиться щодо кандидатур, число яких перевищує квоту для призначення на посаду суддів Конституційного Суду України, призначеними вважаються кандидати, які набрали більше голосів, ніж інші кандидати на ці посади.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався з'їздом суддів України, з'їзд суддів України у тримісячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування головуючим і секретарем з'їзду підписуються рішення з'їзду суддів України про призначення суддів Конституційного Суду України.

Суддя Конституційного Суду України призначається строком на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Повноваження Конституційного Суду України

Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

- 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- 2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- 3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України;
- 4) офіційного тлумачення Конституції та законів України.

До повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Прокуратура в Україні: система та завдання

Ще однією важливою правозахисною інституцією за Основним Законом виступає прокуратура, регулювання діяльності органів якої в окремому розділі Конституції означає, що виконання покладених на неї функцій є самостійним видом державної діяльності.

Прокуратура (від лат. "*procuro*" – піклуюся, забезпечую, попереджую) – організаційно самостійна державно-правова інституція, яка при виконанні своїх повноважень активно взаємодіє з усіма гілками державної влади і є важливим елементом у забезпеченні балансу між ними.

Прокуратура України становить єдину систему, яку складають Генеральна прокуратура, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури.

Генеральна прокуратура України – найвища ланка в системі органів прокуратури нашої держави, яку очолює Генеральний прокурор України. Під його керівництвом визначається стратегія і тактика діяльності органів прокуратури. Генерального прокурора України призначає Президент України за згодою Верховної Ради України строком на 5 років, а також звільняє його з посади. Він може призначатися на повторний строк. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокурору, що тягне за собою його відставку.

Єдність органів прокуратури обумовлена єдиними завданнями, функціями, принципами її організації та діяльності, повноваженнями у виявленні правопорушень і засобами реагування на них. Одним з елементів єдності системи органів прокуратури є те, що прокурори нижчої ланки підпорядковуються прокурорам вищої ланки, а всі прокурори – Генеральному прокурору України. Діяльність усіх прокурорів регулюється законом України "Про прокуратуру" від 5 листопада 1991 р. Єдність прокуратури означає, що вона функціонує як незалежний централізований державний орган.

Функції прокуратури в Україні за Конституцією України

Стаття 121 Конституції України чітко визначає сферу діяльності органів прокуратури. За прокуратурою закріплені функції:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів органами, що ведуть боротьбу із злочинністю, а також при виконанні судових рішень у кримінальних справах і при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

За Конституцією України на прокуратуру покладено нагляд за додержанням законів лише обмеженим колом суб'єктів – органів, що ведуть боротьбу із злочинністю, а також органів і установ, на які покладено виконання покарань і застосування заходів примусового характеру.

Підтримання державного обвинувачення в суді – одна з важливих і відповідальних функцій прокуратури у сфері боротьби зі злочинністю. Підтримуючи державне обвинувачення, прокурор як рівноправний учасник судового розгляду бере участь у дослідженні доказів, а в обвинувальній промові висловлює суду свої міркування щодо застосування кримінального закону та міри покарання підсудному. При цьому прокурор керується вимогами закону і об'єктивною оцінкою зібраних по справі доказів. Прокурор як самостійний учасник процесу правосуддя покликаний сприяти правильному здійсненню цієї важливої державної функції. У разі, коли при розгляді справи прокурор дійде висновку, що дані судового слідства не підтверджують обвинувачення підсудного, він зобов'язаний відмовитись від обвинувачення.

Функція підтримання державного обвинувачення обумовлює також участь прокурора в перегляді судових рішень, вжитті заходів до усунення порушень закону, а отже, і порушень прав людини.

На прокуратуру покладено представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Для правильного розуміння суті цієї функції необхідно коротко з'ясувати поняття "інтереси". В юридичній літературі воно визначається як об'єктивована в праві воля, а у філософській – як причина дії людей. Найважливіші інтереси громадян та держави, закріплені в конституції та інших нормативно-правових актах, і повинна представляти в суді прокуратура.

При цьому вона діє в межах наданих їй законом повноважень і має право у визначених законом випадках звертатися до суду за захистом прав громадян, а також законних інтересів держави, її органів, державних підприємств, установ, організацій. Прокурор підтримує в суді свої позови (заяви). В інтересах громадян, держави, її органів, державних підприємств, установ,

організацій він може звертатися до відповідного суду за переглядом судових рішень.

Важливою функцією прокуратури є нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Оперативно-розшукові дії можуть виконувати тільки визначені у законі органи. Прокуратура наглядає не за самою оперативно-розшуковою діяльністю, а за додержанням законів органами, що її проводять. Прокурор має сприяти дотриманню законності, прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб при здійсненні оперативно-розшукової діяльності.

Самостійною функцією прокуратури є нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян. Здійснюючи цю функцію, прокуратура наглядає за додержанням законів в ізоляторах тимчасового утримання, слідчих ізоляторах, тюрмах, виправно-трудових і виховно-трудових колоніях, а також у психіатричних лікарнях із суворим та посиленням наглядом. Цим самим на конституційному рівні на органи прокуратури покладено дуже відповідальне завдання із забезпечення законності в установах, де в силу ізоляції від суспільства громадяни залишаються найменш захищеними з точки зору дотримання їх прав, свобод та законних інтересів.

Основними актами прокурорського реагування, що тою чи іншою мірою захищають права та свободи людини та громадянина, є протест, припис, подання та постанова прокурора.

Слід мати на увазі, що, виходячи з п. 9 Розділу п'ятнадцятого Конституції України прокуратура до введення в дію законів, які регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування, виконує також функцію прокурорського нагляду за додержанням законів усіма органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами та функцію розслідування

діянь, що містять ознаки злочину, які передбачені Законом України "Про прокуратуру".

Прокурорський нагляд за додержанням законів в Україні

Прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, органами державного і господарського управління та контролю, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами, їх виконавчими органами, військовими частинами, політичними партіями, громадськими організаціями, масовими рухами, підприємствами, установами і організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та належності, посадовими особами та громадянами здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

Діяльність органів прокуратури спрямована на всебічне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань:

- 1) закріплених Конституцією України незалежності республіки, суспільного та державного ладу, політичної та економічної систем, прав національних груп і територіальних утворень;
- 2) гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина;
- 3) основ демократичного устрою державної влади, правового статусу місцевих рад, органів самоорганізації населення.

Принципи організації і діяльності прокуратури

Повноваження прокурорів, організація, засади та порядок діяльності прокуратури визначаються Конституцією України, іншими законодавчими актами.

Органи прокуратури в установленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають із загальновизнаних норм міжнародного права, а також укладених Україною міждержавних договорів.

Органи прокуратури України:

1) становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим;

2) здійснюють свої повноваження на підставі додержання Конституції України та чинних на території республіки законів, незалежно від будь-яких органів державної влади, посадових осіб, а також рішень громадських об'єднань чи їх органів;

3) захищають у межах своєї компетенції права і свободи громадян на засадах їх рівності перед законом, незалежно від національного чи соціального походження, мови, освіти, ставлення до релігії, політичних переконань, службового чи майнового стану та інших ознак;

4) вживають заходів до усунення порушень закону, від кого б вони не виходили, поновлення порушених прав і притягнення у встановленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення;

5) діють гласно, інформують державні органи влади, громадськість про стан законності та заходи щодо її зміцнення.

Говорячи про гарантії незалежності прокуратури у здійсненні повноважень, слід сказати про те, що втручання органів державної влади і органів місцевого самоврядування, посадових осіб, засобів масової інформації, громадсько-політичних організацій (рухів) та їх представників у діяльність прокуратури з нагляду за додержанням законів або з розслідування діянь, що містять ознаки злочину, забороняється.

Вплив у будь-якій формі на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття неправомірного рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Звернення представників влади, інших посадових осіб до прокурора з приводу конкретних справ і матеріалів, що знаходяться у провадженні прокуратури, не можуть містити будь-яких вказівок або вимог щодо результатів їх вирішення.

Ніхто не має права без дозволу прокурора або слідчого розголошувати дані перевірок і попереднього слідства до їх закінчення.

Вимоги прокурора, які відповідають чинному законодавству, є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян і виконуються невідкладно або у передбачені законом чи визначені прокурором строки.

Статистична та інша інформація або їх копії, необхідні для здійснення прокурорського нагляду чи розслідування, видаються на вимогу прокурора або слідчого безкоштовно. Невиконання без поважних причин законних вимог прокурора тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Крім того, посадові особи і громадяни зобов'язані з'являтися за викликом прокурора і давати пояснення з обставин, які з'ясовуються прокурорською перевіркою. У разі ухилення від прибуття посадова особа або громадянин за постановою прокурора можуть бути доставлені примусово органами міліції.

Особі, яка викликається до прокуратури, виплачується середній заробіток за час, затрачений у зв'язку з викликом, за рахунок державного бюджету. Підставою для оплати і відсутності на роботі є повістка з відповідною відміткою прокуратури.

Виплата винагороди експертам, перекладачам та іншим спеціалістам, а також витрат, пов'язаних з їх викликом до прокуратури, провадиться за рахунок державного бюджету. У такому ж порядку відшкодовуються витрати обвинуваченим, яких виправдано судом.

Вимоги до осіб, які призначаються на посади прокурорів і слідчих

Прокурорами і слідчими можуть призначатися громадяни України, які мають вищу юридичну освіту, необхідні ділові і моральні якості. Особи, які не мають досвіду практичної роботи за спеціальністю, проходять в органах прокуратури стажування строком до одного року. Порядок стажування визначається Генеральним прокурором України.

Особи, вперше призначені на посади помічників прокурорів, прокурорів управлінь, відділів, слідчих прокуратури, приймають "Присягу працівника прокуратури". Текст присяги затверджується Верховною Радою України. Процедура її прийняття визначається Генеральним прокурором України.

На посади прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя та прирівняних до них прокурорів призначаються особи віком не молодше 30 років, які мають стаж роботи в органах прокуратури або на судових посадах не менше семи років; на посади районних і міських прокурорів - віком не молодше 25 років із стажем роботи в органах прокуратури або на судових посадах не менше трьох років.

Прокурори і слідчі прокуратури підлягають атестації один раз у п'ять років. Порядок атестації визначається Генеральним прокурором України.

Сумісництво служби в органах прокуратури з роботою на підприємствах, в установах чи організаціях, а також з будь-яким підприємництвом не допускається, за винятком наукової і педагогічної діяльності. Не можуть бути прийняті на посаду прокурора або слідчого прокуратури особи, які були засуджені за вчинення злочину, за винятком реабілітованих.

Військовими прокурорами і слідчими призначаються громадяни України з числа офіцерів, які проходять військову службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту.

Прокурорам і слідчим органів прокуратури, працівникам науково-навчальних закладів прокуратури присвоюються класні чини залежно до займаних посад і стажу роботи.

Порядок присвоєння і позбавлення класних чинів визначається Положенням про класні чини працівників прокуратури України, яке затверджується Верховною Радою України.

Класні чини державного радника юстиції України, державного радника юстиції 1, 2 і 3 класів присвоюються Президентом України, інші класні чини присвоюються Генеральним прокурором України.

Система органів прокуратури та організація її діяльності

Систему органів прокуратури становлять: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури.

До органів військових прокуратур належать військові прокуратури регіонів і військова прокуратура Військово-Морських сил України (на правах обласних), військові прокуратури гарнізонів (на правах міських).

Генеральна прокуратура України

Генеральну прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який має першого заступника та заступників. Структуру Генеральної прокуратури України та Положення про її структурні підрозділи затверджує Генеральний прокурор України.

У Генеральній прокуратурі України утворюється колегія у складі Генерального прокурора України (голова), його першого заступника, заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, інших керівних працівників органів прокуратури. Персональний склад колегії затверджується Верховною Радою України за поданням Генерального прокурора України.

Генеральний прокурор України призначається на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняється з посади Президентом України. Генеральний прокурор України не менш як один раз на рік інформує Верховну Раду України про стан законності. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади.

Генеральний прокурор України звільняється з посади також у разі:

- закінчення строку, на який його призначено;
- неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- порушення вимог щодо несумісності;
- набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- припинення його громадянства;
- подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням.

Строк повноважень Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів - п'ять років.

Генеральний прокурор України:

- 1) спрямовує роботу органів прокуратури і здійснює контроль за їх діяльністю;
- 2) призначає першого заступника, заступників Генерального прокурора України, керівників структурних підрозділів, головного бухгалтера, інших працівників Генеральної прокуратури України;
- 3) затверджує структуру і штатну чисельність підпорядкованих органів прокуратури, розподіляє кошти на їх утримання;
- 4) призначає за погодженням з Верховною Радою Автономної Республіки Крим прокурора Автономної Республіки Крим;
- 5) призначає заступників прокурора Автономної Республіки Крим, прокурорів областей, міст Києва і Севастополя, їх заступників, міських, районних, міжрайонних, а також прирівняних до них інших прокурорів;

6) відповідно до законодавства визначає порядок прийняття, переміщення та звільнення прокурорів, слідчих прокуратури та інших спеціалістів, за винятком осіб, призначення яких передбачено законом;

7) відповідно до законів України видає обов'язкові для всіх органів прокуратури накази, розпорядження, затверджує положення та інструкції;

8) присвоює класні чини згідно з Положенням про класні чини працівників прокуратури. Вносить подання Президенту України про присвоєння класних чинів державного радника юстиції 1, 2 і 3 класів.

Вказівки Генерального прокурора України з питань розслідування є обов'язковими для виконання всіма органами дізнання і попереднього слідства.

Прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, районні і міські прокуратури

Прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, міські, районні, міжрайонні, районні в містах, а також інші прокуратури очолюють відповідні прокурори.

Прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя та інші прокурори (на правах обласних):

1) призначають на посади і звільняють працівників, крім тих, яких призначає Генеральний прокурор України;

2) за погодженням з Генеральним прокурором України вносять зміни до встановлених штатів підлеглих їм прокуратур в межах затвердженої чисельності і фонду заробітної плати.

У прокуратурах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя та інших прокуратурах (на правах обласних) утворюються колегії у складі прокурора (голова), його заступників, інших керівних працівників. Персональний склад колегії затверджується Генеральним прокурором України.

Окрім того, у Генеральній прокуратурі України, прокуратурі Автономної Республіки Крим є старші слідчі в особливо важливих справах і слідчі в особливо важливих справах; у прокуратурах областей, міст та інших прирівняних до них прокуратурах можуть бути слідчі в особливо важливих справах і старші слідчі; у районних, міжрайонних, міських - старші слідчі і слідчі.

Слідчі прокуратури провадять попереднє слідство у справах про діяння, що містять ознаки злочину, віднесені законом до їх підслідності, а також в інших справах, переданих їм прокурором.

Колегії прокуратур є дорадчими органами і розглядають найбільш важливі питання, що стосуються додержання законності, стану правопорядку, діяльності органів прокуратури, виконання наказів Генерального прокурора України, кадрові питання, заслуховують звіти підпорядкованих прокурорів, начальників структурних підрозділів та інших працівників прокуратури.

На засіданнях колегій можуть заслуховуватися повідомлення і пояснення керівників міністерств, відомств, органів державного управління, нагляду та контролю, підприємств, установ і організацій, їх об'єднань, інших посадових осіб з приводу порушень законодавства.

Рішення колегій доводяться до відома працівників органів прокуратури. У разі розбіжностей між прокурором і колегією він проводить в життя своє рішення, але зобов'язаний доповісти про це Генеральному прокурору України. Члени колегії можуть повідомити свою особисту думку Генеральному прокурору України, що може бути підставою для розгляду цих розбіжностей на колегії Генеральної прокуратури України.

Прокурорський нагляд за додержанням і застосуванням законів

Предметом прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів є:

- 1) відповідність актів, які видаються всіма органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, вимогам Конституції України та чинним законам;
- 2) додержання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі і гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав;
- 3) додержання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності.

Перевірка виконання законів проводиться за заявами та іншими повідомленнями про порушення законності, що вимагають прокурорського реагування, а за наявності приводів - також з власної ініціативи прокурора. Прокуратура не підміняє органи відомчого управління та контролю і не втручається у господарську діяльність, якщо така діяльність не суперечить чинному законодавству.

При здійсненні прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів прокурор має право:

- 1) безперешкодно за посвідченням, що підтверджує займану посаду, входити у приміщення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, підпорядкованості чи приналежності, до військових частин, установ без особливих перепусток, де такі запроваджено;
- 2) мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки, в тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять комерційну таємницю або конфіденційну інформацію, письмово вимагати подання в прокуратуру для перевірки зазначених документів та матеріалів, видачі необхідних довідок, у тому числі щодо

- операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій, для вирішення питань, пов'язаних з перевіркою;
- 3) отримувати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю, що здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України "Про банки і банківську діяльність";
 - 4) вимагати для перевірки рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи, одержувати інформацію про стан законності і заходи щодо її забезпечення;
 - 5) вимагати від керівників та колегіальних органів проведення перевірок, ревізій діяльності підпорядкованих і підконтрольних підприємств, установ, організацій та інших структур незалежно від форм власності, а також виділення спеціалістів для проведення перевірок, відомчих і позавідомчих експертиз;
 - 6) викликати посадових осіб і громадян, вимагати від них усних або письмових пояснень щодо порушень закону.

При виявленні порушень закону прокурор або його заступник у межах своєї компетенції мають право:

- 1) опротестовувати акти Прем'єр-міністра України, Кабінету Міністрів України, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих Рад, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також рішення і дії посадових осіб;
- 2) вносити подання або протест на рішення місцевих Рад залежно від характеру порушень;
- 3) порушувати в установленому законом порядку кримінальну справу, дисциплінарне провадження або провадження про адміністративне правопорушення, передавати матеріали на розгляд громадських організацій;
- 4) давати приписи про усунення очевидних порушень закону;

- 5) вносити подання до державних органів, громадських організацій і посадовим особам про усунення порушень закону та умов, що їм сприяли;
- 6) звертатись до суду або господарського суду з заявою про захист прав і законних інтересів громадян, держави, а також підприємств та інших юридичних осіб.

Акти прокурорського реагування

Протест прокурора

Протест на акт, що суперечить закону, приноситься прокурором, його заступником до органу, який його видав, або до вищого органу. У такому ж порядку приноситься протест на незаконні рішення чи дії посадової особи.

У протесті прокурор ставить питання про скасування акта або приведення його у відповідність із законом, а також припинення незаконної дії посадової особи, поновлення порушеного права.

Протест прокурора зупиняє дію опротестованого акта і підлягає обов'язковому розгляду відповідним органом або посадовою особою у десятиденний строк після його надходження. Про наслідки розгляду протесту в цей же строк повідомляється прокурору.

У разі відхилення протесту або ухилення від його розгляду прокурор може звернутися з заявою до суду про визнання акта незаконним. Заяву до суду може бути подано протягом п'ятнадцяти днів з моменту одержання повідомлення про відхилення протесту або закінчення передбаченого законом строку для його розгляду. Подача такої заяви зупиняє дію правового акта.

Припис прокурора

Письмовий припис про усунення порушень закону вноситься прокурором, його заступником органу чи посадовій особі, які допустили порушення, або вищестоящому у порядку підпорядкованості органу чи посадовій особі, які правомочні усунути порушення.

Письмовий припис вноситься у випадках, коли порушення закону має очевидний характер і може завдати істотної шкоди інтересам держави, підприємства, установи, організації, а також громадянам, якщо не буде негайно усунуто. Припис підлягає негайному виконанню, про що повідомляється прокурору.

Орган чи посадова особа можуть оскаржити припис вищестоящому прокурору, який зобов'язаний розглянути скаргу протягом десяти днів, або до суду.

Подання прокурора

Подання з вимогами усунення порушень закону, причин цих порушень і умов, що їм сприяють, вносяться прокурором, його заступником у державний орган, громадську організацію або посадовій особі, які наділені повноваженням усунути порушення закону, і підлягає невідкладному розгляду. Не пізніше як у місячний строк має бути вжито відповідних заходів до усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяють, і про наслідки повідомлено прокурору.

Колегіальний орган, якому внесено подання, повідомляє про день засідання прокурору, який вправі особисто взяти участь у його розгляді.

Постанова прокурора

У разі порушення закону посадовою особою або громадянином прокурор, його заступник, залежно від характеру порушення закону, виносить мотивовану постанову про дисциплінарне провадження, провадження про адміністративне правопорушення або про порушення кримінальної справи щодо цих осіб.

Постанова про порушення дисциплінарного провадження або провадження про адміністративне правопорушення підлягає розгляду повноважною посадовою особою або відповідним органом у десятиденний строк після її надходження, якщо інше не встановлено законом.

У протесті, поданні, приписі або постанові прокурора обов'язково зазначається, ким і яке положення закону порушено, в чому полягає

порушення та що і в який строк посадова особа або орган мають вжити до його усунення.

Прокурор за наявності передбачених законом підстав дає санкцію на затримання і видворення в примусовому порядку іноземного громадянина або особи без громадянства за межі України.

Право на дачу санкції у таких випадках належить Генеральному прокурору України, заступникам Генерального прокурора України, прокурорам Автономної Республіки Крим, областей і міст Києва і Севастополя.

Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство

Предметом нагляду є додержання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Нагляд має своїм завданням сприяти:

- 1) розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних посягань;
- 2) виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин;
- 3) запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності;
- 4) охороні прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством;
- 5) здійсненню заходів щодо запобігання злочинам, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

Здійснюючи нагляд, прокурор вживає заходів до узгодження дій правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Прокурор вживає заходів до того, щоб органи дізнання і попереднього слідства:

1) додержували передбаченого законом порядку порушення кримінальних справ, розслідування діянь, що містять ознаки злочину, проведення оперативно-розшукових заходів, застосування технічних засобів, припинення та закриття справ, а також додержували строків провадження слідства та тримання під вартою;

2) при розслідуванні злочинів неухильно виконували вимоги закону про всебічне, повне і об'єктивне дослідження всіх обставин справи, з'ясовували обставини, які викривають чи виправдовують обвинуваченого, а також пом'якшують і обтяжують його відповідальність;

3) виявляли причини вчинення злочинів і умов, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення.

Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів органами попереднього слідства і дізнання визначаються кримінально-процесуальним законодавством.

Прокурор має право в необхідних випадках доручати керівникам органів попереднього слідства, дізнання, внутрішніх справ, національної безпеки проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону та забезпечення повного розкриття діянь, що містять ознаки злочину.

З метою захисту інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права, прокурор або його заступник подає чи підтримує поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином.

**Підтримання державного обвинувачення та
представництво інтересів громадянина або
держави в суді**

Прокурор, який бере участь у розгляді справ у судах, додержуючи принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, сприяє виконанню вимог закону про всебічний, повний і об'єктивний розгляд справ та постановленню судових рішень, що ґрунтуються на законі.

Прокурор може вступити в справу в будь-якій стадії процесу, якщо цього вимагає захист конституційних прав громадян, інтересів держави та суспільства, і зобов'язаний своєчасно вжити передбачених законом заходів до усунення порушень закону, хоч би від кого вони виходили. Прокурор має рівні права з іншими учасниками судового засідання.

Обсяг і межі повноважень прокурора, який бере участь у судовому процесі, визначаються процесуальним законодавством України.

Прокурор бере участь в судовому розгляді кримінальних справ залежно від характеру і ступеня суспільної небезпеки діяння. Підтримуючи державне обвинувачення, прокурор бере участь у дослідженні доказів, подає суду свої міркування щодо застосування кримінального закону та міри покарання підсудному. При цьому прокурор керується вимогами закону і об'єктивною оцінкою зібраних по справі доказів.

У разі, коли при розгляді справи прокурор дійде висновку, що дані судового слідства не підтверджують обвинувачення підсудного, він зобов'язаний відмовитись від обвинувачення.

Представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом.

Підставою представництва у суді інтересів громадянина є його неспроможність через фізичний чи матеріальний стан або з інших поважних причин самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження, а інтересів держави - наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних

інтересів внаслідок протиправних дій (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб, що вчиняються у відносинах між ними або з державою.

Формами представництва є:

- звернення до суду з позовами або заявами про захист прав і свобод іншої особи, невизначеного кола осіб, прав юридичних осіб, коли порушуються інтереси держави, або про визнання незаконними правових актів, дій чи рішень органів і посадових осіб;
- участь у розгляді судами справ;
- внесення апеляційного, касаційного подання на судові рішення або заяви про їх перегляд за нововиявленими обставинами.

З метою вирішення питання наявності підстав для внесення касаційного подання у справі, розглянутій без участі прокурора, прокурор має право знайомитися з матеріалами справи в суді, робити виписки з неї, отримувати копії документів, що знаходяться у справі.

Прокурор самостійно визначає підстави для представництва у судах, форму його здійснення і може здійснювати представництво в будь-якій стадії судочинства в порядку, передбаченому процесуальним законом.

Право внесення апеляційного, касаційного і окремого подання на вироки, рішення, ухвали і постанови судів надається прокурору і заступнику прокурора в межах їх компетенції, незалежно від їх участі в розгляді справи в суді першої інстанції. Помічники прокурора, прокурори управлінь і відділів можуть вносити апеляційні, касаційні і окремі подання тільки у справах, у розгляді яких вони брали участь.

**Нагляд за додержанням законів при виконанні
судових рішень у кримінальних справах, а також при
застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з
обмеженням
особистої свободи громадян**

Предметом нагляду є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, виправно-трудовах, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків.

Прокурор, який здійснює нагляд, *має право*:

- у будь-який час відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи для примусового лікування і перевиховання, опитувати осіб, що там перебувають, знайомитись з документами, на підставі яких ці особи затримані, заарештовані, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру;
- перевіряти законність наказів, розпоряджень і постанов адміністрації цих установ, зупиняти виконання таких актів, опротестовувати або скасовувати їх у разі невідповідності законодавству, вимагати від посадових осіб пояснень з приводу допущених порушень;
- прокурор зобов'язаний негайно звільнити особу, яка незаконно перебуває в місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, позбавлення волі або в установі для виконання заходів примусового характеру.

Постанови і вказівки прокурора щодо додержання встановлених законодавством порядку і умов тримання затриманих, заарештованих, засуджених до позбавлення волі та виконання інших покарань, а також осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру, є обов'язковими і підлягають негайному виконанню.

Адвокатура України: правове регулювання, принципи, організаційні форми та завдання її діяльності

Право на правову допомогу є найбільш гарантованим і справедливим

засобом захисту прав і свобод людини та громадянина у правовій державі. Згідно зі ст. 1 Конституції Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, а ст. 59 закріплює право кожного на правову допомогу. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Конституція України закріплює право кожної особи на правову допомогу. Це право гарантується державою, яка спрямовує на його реалізацію правоохоронну систему країни, діючи тим самим відповідно до міжнародно-правових вимог, зокрема Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Правова допомога може знаходити свій вираз:

- 1) у наданні консультацій та роз'яснень з юридичних питань;
- 2) у наданні усних і письмових довідок щодо законодавства;
- 3) у складанні заяв, скарг та інших документів правового характеру;
- 4) у посвідченні копій відповідних документів;
- 5) у здійсненні представництва в суді, інших державних органах, перед громадянами та юридичними особами;
- 6) у правовому забезпеченні підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян;
- 7) у виконанні обов'язків відповідно до кримінально-процесуального та цивільно-процесуального законодавства тощо.

Ніхто не має права здійснювати будь-який вплив на особу у виборі нею захисника, форм та методів здійснення захисту своїх прав. Законом передбачено, що у досудовому провадженні кримінальної справи в ролі захисника допускається лише адвокат, а в судовому розгляді такої справи як захисники можуть бути допущені близькі родичі, опікуни або піклувальники, а також інші особи, визначені законодавством України.

Наданням правової допомоги на професійному рівні займаються адвокати, діяльність яких регламентується Законом України "Про адвокатуру" від 19 грудня 1992р.

Адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу.

Діяльність адвокатури регулюється Конституцією України, цим Законом, іншими законодавчими актами України і статутами адвокатських об'єднань.

Адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності.

Адвокатські об'єднання діють на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності. Реєстрація адвокатських об'єднань провадиться у Міністерстві юстиції України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Адвокатські об'єднання письмово повідомляють місцеві органи влади про свою реєстрацію, а адвокати - про одержання свідоцтва на право займатися адвокатською діяльністю.

Порядок утворення, діяльності, реорганізації та ліквідації адвокатських об'єднань, структура, штати, функції, порядок витрачання коштів, права та обов'язки керівних органів, порядок їх обрання та інші питання, що належать до їх діяльності, регулюються статутом відповідного об'єднання.

Правовий статус адвоката: права, обов'язки та повноваження.

Види адвокатської діяльності

Адвокатом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи за спеціальністю юриста або помічника адвоката не менше двох років, склав кваліфікаційні іспити, одержав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та прийняв Присягу адвоката України.

Адвокат не може працювати в суді, прокуратурі, державному нотаріаті, органах внутрішніх справ, служби безпеки, державного управління. Адвокатом не може бути особа, яка має судимість.

Адвокати дають консультації та роз'яснення з юридичних питань, усні і письмові довідки щодо законодавства; складають заяви, скарги та інші документи правового характеру; посвідчують копії документів у справах, які вони ведуть; здійснюють представництво в суді, інших державних органах перед громадянами та юридичними особами; подають юридичну допомогу підприємствам, установам, організаціям; здійснюють правове забезпечення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб, виконують свої обов'язки відповідно до кримінально-процесуального законодавства у процесі дізнання та попереднього слідства.

Адвокат може здійснювати й інші види юридичної допомоги, передбачені законодавством.

Адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально, відкрити своє адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, які діють відповідно до цього Закону та статутів адвокатських об'єднань.

Крім того, при здійсненні професійної діяльності адвокат **має право:**

- 1) представляти і захищати права та інтереси громадян і юридичних осіб за їх дорученням у всіх органах, підприємствах, установах і організаціях, до компетенції яких входить вирішення відповідних питань;
- 2) збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення, зокрема:
 - запитувати і отримувати документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, об'єднань, а від громадян - за їх згодою;
 - ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для виконання доручення документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом;

- отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань;
- застосовувати науково-технічні засоби відповідно до чинного законодавства;
- доповідати клопотання і скарги на прийомі у посадових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;
- бути присутнім при розгляді своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів і давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

3) виконувати інші дії, передбачені законодавством.

При здійсненні своїх професійних обов'язків адвокат зобов'язаний неухильно дотримувати вимог чинного законодавства, використовувати всі передбачені законом засоби захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб і не має права використовувати свої повноваження на шкоду особі, в інтересах якої прийняв доручення, та відмовитись від прийнятого на себе захисту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Адвокат не має права прийняти доручення про подання юридичної допомоги у випадках, коли він у даній справі подає або раніше подавав юридичну допомогу особам, інтереси яких суперечать інтересам особи, що звернулася з проханням про ведення справи, або брав участь як слідчий, особа, що провадила дізнання, прокурор, громадський обвинувач, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, представник потерпілого, цивільний позивач, цивільний відповідач, свідок, перекладач, понятий, а також коли в розслідуванні або розгляді справи бере участь посадова особа, з якою адвокат перебуває в родинних стосунках.

Слід також наголосити на тому, що адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. Предметом адвокатської таємниці є питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, суть консультацій, порад, роз'яснень та інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків.

Дані попереднього слідства, які стали відомі адвокату у зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків, можуть бути розголошені тільки з дозволу слідчого або прокурора. Адвокати, винні у розголошенні відомостей попереднього слідства, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Адвокату, помічнику адвоката, посадовим особам адвокатських об'єднань забороняється розголошувати відомості, що становлять предмет адвокатської таємниці, і використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб.

Гарантії адвокатської діяльності

Професійні права, честь і гідність адвоката охороняються законом. Забороняється будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагання від адвоката, його помічника, посадових осіб і технічних працівників адвокатських об'єднань відомостей, що становлять адвокатську таємницю. З цих питань вони не можуть бути допитані як свідки.

Документи, пов'язані з виконанням адвокатом доручення, не підлягають оглядові, розголошенню чи вилученню без його згоди. Забороняється прослуховування телефонних розмов адвокатів у зв'язку з оперативно-розшуковою діяльністю без санкції Генерального прокурора України, його заступників, прокурорів Республіки Крим, області, міста Києва.

Не може бути внесено подання органом дізнання, слідчим, прокурором, а також винесено окрему ухвалу суду щодо правової позиції адвоката у справі.

Адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками процесу.

Кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Республіки Крим, області, міста Києва. Адвоката не можна притягнути до кримінальної, матеріальної та іншої відповідальності або погрожувати її застосуванням у зв'язку з поданням юридичної допомоги громадянам та організаціям згідно з законом.

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Україні

Конституцією вперше в Україні запроваджено посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, на якого покладається завдання здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Аналогічна посада існує в багатьох країнах світу, де називається дещо інакше – *омбудсман, народний захисник* тощо.

Уповноважений Верховної Ради з прав людини призначається на посаду та звільняється з неї Верховною Радою України (п. 17 ст. 85 Конституції). Він розглядає звернення, заяви і скарги громадян з приводу порушення їхніх прав та свобод, а також вживає заходів до відшкодування громадянам шкоди, заподіяними зазначеними порушеннями.

Уповноважений Верховної Ради з прав людини має право звертатися до Конституційного Суду з питань відповідності Конституції (конституційності) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (ст. 150 Конституції).

Уповноважений є підзвітним лише Верховній Раді України. Він діє незалежно від будь-якої влади, не пов'язаний жодним імперативним мандатом. Його посада не сумісна з політичною діяльністю, перебуванням на іншій посаді в органах державної виконавчої влади і в органах місцевого самоврядування, членством у політичній партії чи профспілках, заняттям підприємницькою діяльністю чи іншою оплачуваною роботою, окрім наукової чи викладацької.

Таким чином, інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини є важливою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина, передбаченою Конституцією України. Він виступає додатковим (субсидіарним) засобом захисту прав і свобод людини щодо інших правозахисних механізмів, усуває прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту прав людини, парламентського контролю і відомчого контролю за адміністративними органами.

Для нашого законодавства інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини є цілком новим. А от практика існування цього інституту в інших країнах підтвердила його значення для захисту і забезпечення прав і свобод людини.

Право звернення за захистом своїх порушених прав до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини надається кожному згідно з п. 3 ст.55 Конституції України. Слід зазначити, що *"діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відмінює їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод"* (ч.2 ст.4 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини"). Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб, він користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень, при здійсненні своєї компетенції Уповноважений керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою.

Кожен громадянин України або інша особа, що на законних підставах перебуває на території України, має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина .

Напрями та гарантії діяльності Уповноваженого з прав людини за законодавством України

Конституційні норми, що стосуються Уповноваженого, напрямів та гарантій його діяльності, порядку звернення до нього із заявами та скаргами, проведення перевірок та інших питань конкретизуються і доповнюються правовими нормами Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини" від 23 грудня 1997 р.

Згідно з цим Законом, діяльність Уповноваженого спрямовується на:

- захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та чинними міжнародними договорами України;
- додержання та повагу до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами, зазначеними у законі;
- запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина, сприяння їх поновленню;
- сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність із Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі;
- поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва у галузі прав і свобод людини і громадянина;
- запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;
- сприяння правовій поінформованості населення та захист конфіденційності інформації про особу.

Таким чином, законодавець наділив Уповноваженого широкою сферою компетенції, оскільки він має право приймати звернення громадян і реагувати на порушення їх прав і свобод з боку будь-яких органів, посадових і службових осіб. Винятки становлять тільки звернення, які розглядаються судами.

Крім проаналізованих вище інституційних механізмів захисту своїх прав та свобод на національному і міжнародному рівнях, особа має можливість захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань також іншими, не забороненими законом засобами, зокрема зверненням до громадськості, використовуючи засоби масової інформації тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Голос України. – 1996. – 7 серпня
2. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 20.
3. Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України - 1991. - N 14.
4. Про підприємства: Закон України від 27 березня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 24.
5. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 34
6. Про судоустрій України: Закон України від 5 червня 1981 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1981. – № 24.
7. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 8
8. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 року зі змінами і доповненнями від 17 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 53.
9. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 9
10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 20.
11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 49.
12. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 13.
13. Цивільний кодекс України від 18 липня 1963 року.
14. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року.

15. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18 липня 1963 року
16. Кримінально-процесуальний кодекс від 28 грудня 1960 року.
17. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року.
18. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року.
19. Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. ООН від 18 грудня 1992 року.
20. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року.
21. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року.
22. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року.
23. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року.
24. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року.
25. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року.
26. Азаров А. Я., Боготина Т. В. Права человека. – М., 1995.
27. Антонов В. В. Младшим школьникам о Всеобщей декларации прав человека. – М., 1998 г.
28. Антонович М. М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини. - К., 2000.
29. Антонович М. М. Імплементация норм міжнародного права щодо прав людини у правове регулювання в Україні: Курс лекцій. – Ів.-Франківськ, 1996.
30. Брецько Ф. Ф. Основи держави і права. – Ужгород., 1998.
31. Булгакова А. В. Изучение Декларации прав ребенка и о Конвенции о правах ребенка.- Харьков., 2000.

32. Коментар до Конституції України.-2-е видання. - К. Інститут законодавства ВРУ.-1998.
33. Конституційне право України (під ред Погорілка В. Ф.). - К., 1999.
34. Мюллерсон Р. А. Права человека. : идеи, норма, реальность.-М.,1991.
35. Никитин А. Ф. Педагогика прав человека. – М., 1993 р.
36. Никитин А. Ф., Суворов Н. Г. Школьникам о праве. – М., 1995 р.;
37. Права человека: методические рекомендации /под ред. Г. А. Гручиновой. – К., 1998.
38. Права людини / під ред Буроменського М. – К., 1997.
39. Права человека: учебник для вузов (под ред. Е. А. Лукашева) – М., 1999.
40. Смагина Л. И. Сто уроков по правам ребенка. – Минск, 1998.
41. Шнекендорф З. К. Путеводитель по конвенции о правах ребенка.- М., 1998.
42. Хачатурян А. Г. Унификация коллизионных норм в международном частном праве. – К., 1993.
43. Антонович М. М. Співвідношення міжнародних та внутрішньодержавних механізмів забезпечення прав людини. // Наукові записки. НаУКМА. – Том 10. – К., 2000.
44. Буткевич В. Г. Права людини в Україні з погляду творення нової правової бази // Політична думка. – 1993. - №1.
45. Європейський вибір України // Голос України.- 23 листопада 1999 р. -№ 217.
46. Ісакович С. Механізм діяльності ООН щодо захисту прав людини // Український часопис прав людини.-1994.-№1.
47. Раданович Н. Міжнародно-судові засоби імплементації Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод // Право України.- 1999.-№15.
48. Україна і права людини // Голос України. – 10 грудня 1994 р. №235.
49. Цись Н. І. Імплементація норм міжнародного права у національне кримінальне законодавство України // Автореферат. – К., 1994.

50. Шмельова Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загальнотеоретична характеристика) // Право України. - 1994.- №10.
51. Antonowuch M. M. Legal aspects of human rights of Ukraine // The Ukrainian Quartirly. 1996. – V. LII.

Ужгородський національний університет
Юридичний факультет
Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства

Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Бєлов Д.М., Данканич М.М.
Національний механізм захисту прав людини – Ужгород, 2003.- 57 С.

БИСАГА Ю.М., ПАЛІНЧАК М.М.,
БЄЛОВ Д.М., ДАНКАНИЧ М.М.

НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

В авторській редакції